

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЦРКВЕ У ОМОЉИЦИ: ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ

Јелена Ђорђевић, Војислав Ђорђевић

Народни музеј, Панчево

Дејан Радичевић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт: Приликом археолошких ископавања обављених током лета 2005. у атару села Омољца код Панчева, у целини су откривени темељи једнобродне цркве са дубоком, више појковичаском него полукружном апсидом на источној страни. У западном делу цркве делимично је очувана правоугаона конструкција. Осим цркве, истом приликом су, делимично, испржени и остаци још једне грађевине непосредно уз цркву, као и део некрополе са западне и јужне стране цркве. На основу прелиминарних резултата прве обимније истраживачке кампање, остаци цркве би се оквирно могли приписати раздобљу XII–XIII в.

Кључне речи: југозападни Банат, Омољца, Преко Слатине, црква, средњи век.

Омољца се налази у југозападном Банату, 12 km југоисточно од Панчева. Кроз село пролази један од савремених путева који повезују Панчево са Ковином. Археолошки локалитет, који је под именом Преко Слатине већ ушао у стручну литературу (e.g. Брмболић 1991; Барачки и Брмболић 1997), налази се дубоко у сеоском атару, око 5 km северо-источно од центра села. Смештен је на десној обали, данас каналисаног и готово пресахлог, водотока Слатине. Захвата уздигнуту, издужену греду која је пратила некада живи ток по правцу северозапад-југоисток. На другој страни, преко тока Слатине, терен постепено пада у, некада, пространи рит, који се даље ширио према данашњем центру села. Положај на коме се локалитет налази (око 81 m надморске висине), издигнут је за 3 до 4 m у односу на садашњу обалу Слатине.

Археолошко налазиште је по први пут евидентирано 1971, приликом рекогносцирања обављених од, у то време, Завода за заштиту споменика културе АП Војводине из Новог Сада. Забележено је да се дуж обале речице Слатине налазе комади кућног лепа и фрагменти средњовековне керамике, а да се недалеко налазе и остаци средњовековне цркве. Према процени стручњака из Завода, црква је грађена од опеке чији је формат карактеристичан за XII в.¹

¹ Подаци из документације Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине (досије Е-113/в; инв. бр. 4512)

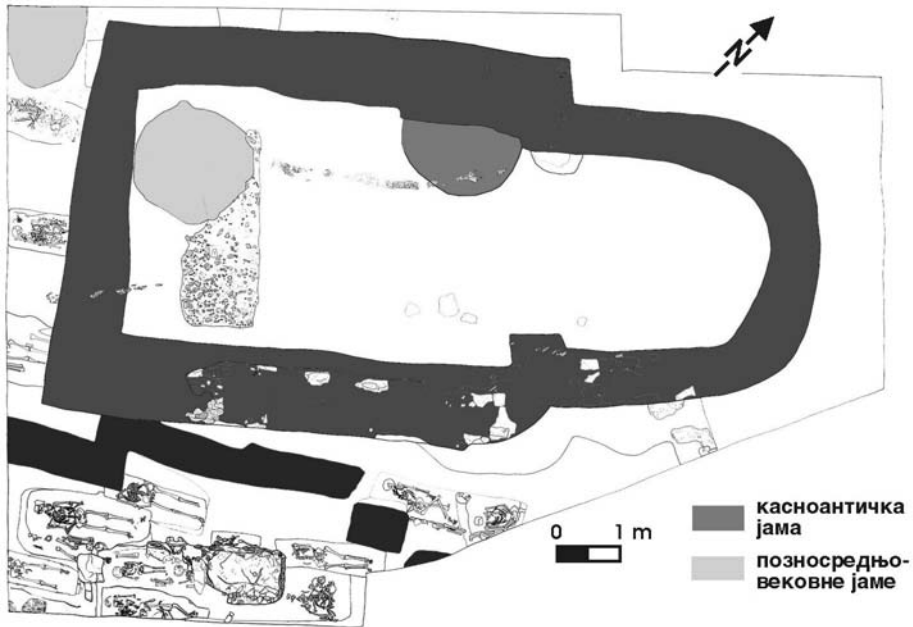
Након тога, локалитет су у више наврата обилазили археолози и убрајан је у публиковане прегледе средњовековних налазишта на територији коју својом делатношћу покрива Народни музеј у Панчеву (Брмболић 1991: 60; Барачки и Брмболић 1997: 76). На основу површинских трагова, потврђене су претпоставке према којима се на њивама Румунске црквене општине, Н. Томића и Р. Јосића, могло очекивати постојање остатака средњовековне цркве. Пронађени уломци керамичких посуда датовани су у XI–XII в., уз констатацију да остаје неизвесно да ли се они могу довести у везу са остацима цркве (*loc. cit.*).

Екипа Народног музеја из Панчева последњи пут је обишла налазиште почетком 2002. На простору од око једног хектара прикупљени су површински налази уломака керамике, који указују на постојање насеља из различитих епоха, док је на парцели С. Томића из Омољице, приближно у централном делу налазишта, уочена површина са већом концентрацијом уломака опеке и грађевинског шута. Највећи део сакупљене керамике (око 60%) припада уломцима котлића и лонаца, који се према својим типолошким одликама могу определити у раздобље XII–XIII в., док се остатак површинских налаза, приближно у подједнакој количини, оквирно може приписати античком или познијем средњовековном раздобљу.

Пробна археолошка ископавања на парцели С. Томића предузета су у јесен 2004. Са два мања ископа потврђено је постојање цркве - откривен је део апсидалног лука и констатована некропола у њеној непосредној околини. Сондажни радови су представљали увод у обимнија ископавања, обављена током лета 2005.² Тада су, на ископаној површини од око 116 m², у целини откривени темељи цркве (сл. 1; т. I/1), као и делови још једне грађевине са њене јужне стране (т. I/2). Истом приликом, истражен је и део некрополе са западне и јужне стране цркве.

Откривени темељи припадали су једнобродној цркви са дубоком, више потковичастом, него полукружном апсидом. Нису оријентисани правилно по правцу исток-запад, већ са одступањем према правцу североисток-југозапад. Њихова дужина износи 12 m, а ширина 6,4 m. Унутрашње димензије брода износе 6,4 x 4 m, а олтарског простора око 3,8 x 3,1 m. У западном делу цркве, на растојању од 0,8 до 1 m од западног зида, откривени су остаци правоугаоне конструкције, димензија 3,15 x

² Ископавања су обављена од 04. 07. до 09. 08. 2005. под руководством потписника овог текста, уз помоћ осморо студената археологије. Она су изведена у организацији Народног музеја у Панчеву, у сарадњи са Катедром за националну археологију средњег века Филозофског факултета у Београду. Највећи део финансијских средстава обезбеђен је из буџета СО Панчево, док је мањи део издвојило Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, за спровођење теренске праксе ангажованих студената. Истраживања су помогли и Месна заједница Омољица, Војска СЦГ, Добровољно ватрогасно друштво из Омољице, предузеће „Мабер комерц“ из Панчева и млин „Оморатар“ из Омољице.

Сл. 1. Омољца, локалитет Преко Слатине, ситуациони план.

Fig. 1. Omoљica, site Preko Slatine, plan of excavated area.

1,25 m. Веома је слабо очувана, само у једном реду опека, јако уситњених сталним преоравањем.

Темељи су од жуто-мрке набијене земље и јасно су се уочавали у тамнијем и растреситијем слоју кроз који су укопавани (т. I/1). Откривени су непосредно испод слоја орања, на релативној дубини од 0,3 до 0,4 m. Њихова ширина се креће у распону 1,1–1,3 m, а једино је ширина апсидалног лука нешто мања и износи 0,9–1 m.

Надземни део цркве грађен је опекама и кречним малтером. Мада су орањем темељи веома оштећени, на појединим деловима остао је очуван први слој малтера у коме се уочавају и правилни отисци од водоравно положених опека, док су понегде дуж ивице зидова делови опека очувани и *in situ*. Трагови у малтеру, као и очувани делови неколико опека, указују на то да је уз унутрашње лице апсидалног зида највероватније постојао један ред насатично постављених опека. У шуту су, међу бројним уломцима, пронађене и ретке целе опеке, које указују на то да су у градњи коришћена најмање три различита формата, чије димензије износе: 37 x 16 x 5,4 cm, 27,5 x 16 x 5,4 cm и 22,8 x 14,6 x 5,1 cm. Приликом ископавања није уочено присуство кровних опека, па се може претпоставити да је покривка била од дрвета или неког другог лаког и трошног материјала.

Ископавања су завршена до археолошке здравице само у делу ископа са западне и јужне стране цркве (сл. 1), на површинама на којима су истраживани гробови, као и у централном делу цркве, где је по попречној оси направљен пробни пресек у ширини од 2 m. Унутар цркве је констатована прилично једноставна стратиграфска слика. Након уклањања површинског слоја орања са грађевинским шупом и изузетно ретким, уситњеним уломцима средњовековне керамике, ископан је слој тамномрке земље, дебео око 0,6 m, у коме су проналажени уломци античке керамике. Испод тог слоја је, на релативној дубини од 1,1 m, констатована здравица. Темељи цркве су, кроз антички слој, укопавани у здравицу, тако да се доња кота темељне јаме налази на релативној дубини од 1,7 m.

Приликом ископавања у унутрашњости цркве, истражен је и један кружни трап пречника око 2 m, укопан у здравицу око 0,8 m (сл. 1). На дну трапа пронађени су делови разбијених посуда израђених на брзом витлу, који се према својим типолошким одликама могу хронолошки одредити у раздобље касне антике.

У делу ископа јужно и западно од цркве укупно је евидентирано 16 гробних целина. Број покојника сахрањених на истраженој површини је већи будући да је, поред појединачних сахрана, констатована и одређена количина дислоцираних костију и група дислоцираних костију, које су припадале скелетима поремећеним каснијим сахранама на истом простору.³ Дислоциране кости су пронађене у слоју и у испуни гробних рака, док су групе поремећених костију откривене унутар рака, где су сложене поред касније укопаних покојника. Скелети су констатовани на релативним дубинама од 1,05 до 1,25 m, осим два дечија скелета, откривена на дубини од 0,75 m. Покојници су слободно укопавани у гробне раке, без икаквих гробних конструкција. Изузетке представљају гроб бр. 13 у коме су уз стопала покојника насатице постављени делови две опеке, као и гробови бр. 11 и 15 у којима су испод скелета откривени угљенисани остаци дрвених подлога на којима су покојници били положени. Гробови су оријентисани приближно правцем запад-исток, са мањим одступањима. Покојници су сахрањивани у опруженом положају, са лобањом положеном на потиљак.⁴ Руке су већином прекрштене на карлици, док су ређи примери са рукама опруженим поред тела.

³ Антрополошком обрадом скелетног материјала установљено је присуство делова скелета од најмање 35 одраслих особа и 10 дечијих скелета. Пол је установљен код 8 особа мушког и 6 особа женског пола. Анализу је обавила у Антрополошкој лабораторији Института за анатомију Медицинског факултета Универзитета у Београду, студент археологије К. Ђукић, под надзором М. Ђурић-Срејић.

⁴ Изузетак је представљао једино гроб бр. 5, у коме је покојнику десна нога била савијена у колену и пребачена преко опружене леве.

Црква је подигнута над постојећом некрополом. Приликом укопавања темеља западног зида пресечена су три старија гроба.⁵ На другој страни, у делу некрополе истраженом са јужне стране цркве уочено је постојање најмање два хоризонта сахрана. Гробни налази су, са изузетком гроба бр. 12, откривени међу дислоцираним костима, тако да би се превасходно могли повезати са старијим хоризонтом гробова. Могу се поделити у налазе украсних предмета, односно личне својине покојника, и гробне прилоге заступљене кроз налазе новца прилагане у функцији обола. Пронађене су четири наушнице са раскуцаним крајем, обликованим у виду слова "S". Сви примерци су израђени на идентичан начин, од тордиране сребрне жице. Припадају варијанти која је до сада веома ретко посведочена на налазиштима у Србији. Колико нам је познато, такве наушнице су познате само са локалитета Врцалова воденица код Руме и Свете Водице код Перлеза (Минић 1995: 296, Т. XI, 3; Бењоцки 2000: 10, сл. 5). Две наушнице су пронађене појединачно, док су преостале две, пречника 2 cm и 2,15 cm, нађене уз једну дислоцирану лобању, биле провучене једна кроз другу (т. II/1), са очуваним остатком тканине на коју су биле прикачене. Осим наушница, пронађени су и огрлица начињена од различитих перли (димензије перли: 1 x 0,9 cm; 0,4 x 0,5 cm; 0,3 x 0,3 cm) од стаклене пасте (т. II/2), као и тракасто обликован прстен, отворених и преклопљених крајева, направљен од танког бронзаног лима, димензија 2,2 x 1,3 x 0,4 cm (т. II/3).

Налази новца су заступљени са четири сребрна угарска новчића, од којих је један нечитак, док остала три (т. II/4-6) припадају примерцима чије се ковање опредељује у другу половину XII в.⁶

Са јужне стране цркве откривени су темељи још једне грађевине, који се делом изгледа додирују са јужним зидом цркве (сл. 1). Они су нешто ужи (ширина им се креће од 0,60 до 0,75 m) и другачије су оријентације. Приликом њиховог укопавања такође су оштећени поједини старији гробови. Јужно од њих откривена је конструкција од камена, опеке и кречног малтера, обликована у виду базена. Конструкција је издуженог правоугаоног облика, очувана у дужини од 1,6 m и ширини од 0,7 m. Њена западна половина већином је уништена приликом укопавања гроба бр. 2, али се, према делом очуваној западној ивици, може претпоставити првобитна дужина од 3,35 m. Зидове „базена” чине усправно поређане опеке и камен, заливени малтером, док је основа

⁵ Постојање старијих гробова није установљено приликом ископавања у унутрашњости цркве, док су при прањњу темељних јама на местима пресека, пронађени ситни делови људских костију.

⁶ Новац је хронолошки опредељен према каталозима *Corpus Nummorum Hungariae* (Réthy and Probszt 1958: Gruppe X, 132, 145, 167) и *Münzkatalog Ungarn* (Huszár 1979: Katalog 123, 151, 185). Пречник новца је: 1,2 cm (т. II/4), 0,95 cm (т. II/5) и 1,2 cm (т. II/6).

начињена од водоравно положених опека. Унутрашњост је прекривена кречним малтером. Испод ове конструкције су, у различитим нивоима један изнад другог, откривена два непоремећена дечија гроба, од којих је у оном старијем (гроб бр. 12) пронађена поменућа огрлица и један од новчића.

Намена грађевине делимично истражене са јужне стране цркве и њен хронолошки однос са црквом, још увек нису јасни. Неразјашњена су и питања прецизне хронологије саме цркве, као и дефинисање временских оквира употребе некрополе. У гробовима пресеченим темељом западног зида није било налаза, док се за старији хоризонт гробова са јужне стране цркве, посредно датованих налазима новца, за сада не може поуздано казати да ли претходе изградњи цркве или времену када је она била у функцији. Отворено је питање и до када је црква била у функцији. Најмлађе трагове живота на истраженој површини представљају два кружна трапа од којих је један укопан у северозападном углу цркве, а други са његове спољне стране (сл. 1). Приликом укопавања трапа унутар цркве делом је пробијена и правоугаона конструкција од опека. Оба трапа су била испуњена шупом, а у њима је пронађен тек по који ситни уломак керамике, који се не би могли датовати раније од раздобља XIV–XV в., али се не може искључити ни могућност да припадају каснијем времену.

Наставак истраживања у Омољници предстоји, а будући радови ће преваходно бити усмерени на решавање проблема грађевинских и хронолошких односа између цркве, грађевине јужно од цркве и конструкције у виду базена, као и решење проблема намене ове конструкције. На основу резултата прве истраживачке кампање, може се претпоставити да се ради о остацима цркве која је припадала околном насељу и прелиминарно се може одредити у раздобље XII–XIII в.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Барачки, С., и Брмболић, М.
 1997 Степен истражености средњовековних локалитета на подручју јужног Баната. *Рад музеја Војводине* 39: 208–229.
- Бењоци, Н.
 2000 Извештај о археолошком истраживању на локалитету Свете Водице код Перлеза. *Гласник музеја Баната* 9-10: 5–11.
- Брмболић, М.
 1991 Средњовековна налазишта на подручју Народног музеја Панчево. *Гласник Народног музеја (Панчево)* 3: 52–66.

Huszár, L.

1979 *Münzenkatalog Ungarn: von 1000 bis heute*. München: Battenberg.

Минић, Д.

1995 Средњовековна некропола на локалитету Врцалова воденица код Руме. Стр. 287–299 у *Археолошка исцртаживања дуж ауто пута кроз Срем*, ур. З. Вапа. Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе.

Réthy, L., and Probszt, G.

1958 *Corpus nummorum Hungariae*. Graz: Akademische Druck-u.

JELENA ĐORĐEVIĆ, VOJISLAV ĐORĐEVIĆ and DEJAN RADIČEVIĆ

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A MEDIEVAL CHURCH IN OMOLJICA: PRELIMINARY REPORT

Summary

The village of Omoljica lies in south-western Banat, 12 km south-east of Pančevo. The archaeological site is located some 5 km north-east of the centre of the village, on the right bank of the Slatina watercourse. In 2005 the foundations of a church were completely uncovered and another building in the immediate vicinity of the church was partially investigated as was part of a cemetery to the west and south of the church (fig. 1; pl. I/1). The foundations uncovered measure 12 x 6.4 m and are of a single nave church with a deep apse. They are made of beaten earth, and measure from 1.1 to 1.3 m in width. They were dug through an older layer belonging to late antiquity, in the fertile soil to a depth of 1.7 m. Above ground the church was built of brick and lime mortar. In the western part of the church the remains of a rectangular structure made of brick were discovered. To the south and west of the church 16 burials were excavated. When the foundation of the western wall was dug three older graves were disturbed and in the southern part of the cemetery the existence of at least two further levels of burials was detected. Grave finds can mostly be connected with the older levels of graves. Four 'S' earrings of twisted silver wire were discovered, two individually and two threaded one through the other (pl. II/1), a necklace of various glass paste beads (pl. II/2) a banded ring of bronze foil (pl. II/3) and four Hungarian silver coins, one of which was illegible; the three others (pl. II/4-6) resemble examples dated to the second half of the 12th century. At the south side of the church the foundations of another building were discovered which made partial contact with the south wall of the church.

South of these a rectangular structure of stone, brick and lime mortar in the shape of a basin was found (pl. I/2). The most recent traces of habitation in the area examined were two pits, one of which was dug in the north-western corner of the church and the other outside it. Several small fragments of pottery were discovered in these which cannot be dated earlier than the 14th-15th century. On the basis of this first excavation campaign, the church can be dated tentatively to the 12th to 13th century, and belonged to the surrounding settlement.

Примљено: 2. марта 2006.

UDC 904:726.54.033](497.113 Omoljica)

1. Омољца, локалитет Преко Слатине, археолошки ископ из 2005.
1. Omoljica, site Preko Slatine, area excavated in 2005.

2. Правоугаона конструкција јужно од цркве.
2. Rectangular structure south of the church.

1

2

3

4

5

6

1. Наушнице од тордиране сребрне жице; 2. Огрлица од перли од стаклене пасте;
3. Прстен од бронзаног лима; 4-6. Сребрни угарски новац (димензије наведене у тексту).
1. Earrings of twisted silver wire; 2. String of glass paste beads; 3. Ring of bronze foil;
4-6. Silver Hungarian coins.